

Петро КУЛАКОВСЬКИЙ

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИДАННЯ ДОКУМЕНТІВ МЕТРИКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано формування принципів видання документів Литовської та Руської метрик в українській археографії на протязі XIX – XX століть. Визначається роль відомих вітчизняних дослідників в цьому процесі і особистий внесок професора Миколи Павловича Ковальського. Розглядаються перспективи видання документів метрики в Україні.

Ключові слова: Литовська Метрика, Руська метрика, археографія, публікація, документи.

В статье анализируется формирование принципов издания документов Литовской и Руськой метрик в украинской археографии на протяжении XIX–XX столетий. Определяется роль известных отечественных исследователей в этом процессе и личный вклад профессора Николая Павловича Ковальского. Рассматриваются перспективы издания документов метрики в Украине.

Ключевые слова: Литовская метрика, Руська метрика, археография, публикация, документы.

Forming the principles of publishing the documents of Lithuanian and Ruthenian Metrica in the Ukrainian archaeography in the 19th and 20th centuries is analyzed in the article. Moreover, the role of noted national scientists and Dr Mykola P. Kovalsky's personal contribution to this process is defined. Finally, the author considers the prospects of publishing the documents of Metrika in Ukraine.

Key words: Lithuanian Metrica, Ruthenian Metrica, archaeography, publishing, documents.

Одним з найважливіших напрямків досліджень Професора Миколи Павловича Ковальського з середини 70-х і до середини

90-х рр. ХХ ст. було вивчення і підготовка до видання документів і книг Литовської та Руської (Волинської) метрик. У зв'язку з цим Професора цікавила й історія едиційної роботи, присвяченої цим джерельним комплексам. У своїх численних працях Микола Павлович аналізував рівень та підходи до публікацій документів метрик, пропонував найбільш раціональні підходи щодо уведення їх джерельної інформації до наукового обігу. Професор як непересічний і послідовний організатор науки докладав титанічних зусиль для створення едиційного центру в Дніпропетровську, до роботи в якому залучав своїх докторантів і аспірантів. Використовуючи весь свій величезний потенціал переконання і професіоналізм, Микола Павлович фактично створив першу в Україні після 1920-х рр. "документальну" школу. Попри те, що умови для цього були не надто сприятливими (на хвилі псевдо-патріотизму і кон'юктурщини вкрай працевзатратний й тривалий з огляду на складність процесу підготовки до видання джерел ранньомодерної доби поступово втрачав пріоритетність в очах функціонерів від науки), Професору вдалося багато: підготувати фахівців з цієї ділянки історичної науки, мати безпосередню причетність до ідеї видання регестів документів Руської метрики, редагувати книгу автора цих рядків, присвячену канцелярії цієї метрики [34], консультувати своїх учнів у процесі підготовки книг метрик до друку, відігравати ключову роль в створенні бази копій книг Литовської і Руської метрики. Микола Павлович завжди відчував пульс цієї роботи, а особливу увагу звертав на принципи й підходи до видання документів метрик, неодноразово наголошуючи, що слід віддати перевагу такому едиційному інструментарієві, який би дозволив, з одного боку, зберегти максимальну точність в передачі структури, форми й змісту документів, з іншого ж, не затягував оприлюднення вкрай необхідної науковій громадськості їх інформації. Зважаючи на цей інтерес свого Учителя, у даній статті робиться спроба простежити основні підходи до едиційного інструментарію документів метрик, що мали місце в Україні.

Історія видання документів Литовської метрики в Україні почалася в середині ХІХ століття і зв'язана з діяльністю Київської археографічної комісії. Створена в 1843 р. Комісія протягом другої половини ХІХ і початку ХХ ст. відігравала роль основної установи в українських губерніях Російської імперії, що плано-мірно видавала історичні джерела. Незважаючи на те, що осно-

вну увагу співробітники Комісії приділяли актовим, у першу чергу гродським, книгам Правобережної України, згодом важливе місце в її виданнях посіла і Литовська метрика [29]. У Комісії працювали видатні дослідники документів метрики – В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, М. Довнар-Запольський, М. Ясинський. Саме завдяки її виданням у науковий обіг була введена значна кількість документів Литовської і Руської метрик.

Першим багатотомним виданням Комісії були “Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов”. Саме в цьому виданні завдяки старанням відомого археографа, у майбутньому першого головного редактора Комісії М.Д. Іванишева з’явилися перші публікації документів метрики – “Статут про волоки” Сигізмунда Августа 1557 р., наступні доповнення до нього, а також поштовий статут від 20 квітня 1558 р. [18, 1–233]. Варто сказати, що в розпорядження Комісії спочатку потрапив список “Статуту...”, що належав С.І. де Шодуару, але з ініціативи М. Іванишева Комісія звернулася до Урядового Сенату в Петербург із проханням надіслати копію цього документа з Литовської метрики, яка і була покладена в основу публікації. Крім “Статуту...”, за клопотанням Комісії були виготовлено копії ще 16 документів метрики [29, 48; 28, 35]. Більшість з них, імовірно, так і не опублікували. Микола Іванишев був представником історико-юридичного напрямку в історіографії, що знайшло своє відображення як у характері документів, поміщених у “Памятниках...”, так і в методиці передачі їхнього тексту. Документи публікувалися з максимальним дотриманням особливостей письма оригіналу. На четвертому засіданні Комісії, що відбулося 15 лютого 1844 р., стверджувалося: “Комісія візьме за неодмінне правило, щоб друкований текст пам’ятників якомога вірніше передавав оригінал у всіх аспектах: у правописі, у скороченні слів, формі літер і кольорі чорнила”. Пропонувалося придбати церковно-слов’янські, польські, латинські і російські шрифти, а для літер, що вийшли з уживання, вилити відповідні знаки. Передбачалося також поміщати у виданні літографовані факсиміле оригіналів [29, 146].

Реалізація запропонованих правил видання представила б науковим колам практично ідеальне видання джерел, але навіть видані Комісією не зовсім відповідно задумові в “Памятниках...” документи, у т.ч. і з Литовської метрики, характеризуються високою точністю передачі тексту. Одночасно такий

підхід, а також поміщення в томах “Памятников...” російських перекладів документів сприяли збільшенню обсягу томів і подовженню часу їхньої підготовки до друку. У зв’язку з цим Київська археографічна комісія від подібних принципів видання відмовилася і навіть у другому виданні “Памятников...”, здійсненому наприкінці XIX століття, кириличні тексти передавалися в російському написанні, польські і латинські тексти поміщувалися без перекладу на російську мову [16; 17; 31, 50–51]. Ця зміна, крім позитивних наслідків – здешевлення видання і можливості поміщення в ньому більшої кількості документів, мала й один негативний наслідок – звуження кола читачів і зменшення в зв’язку з цим тиражу видань. Принагідно слід зазначити, що Микола Павлович Ковальський як справжній шанувальник тексту історичного документа, дуже високо оцінював науковий рівень публікації текстів Литовської метрики у першому виданні “Памятников...”, вважаючи їх поряд з публікаціями в “Архиві Сангушків” вершиною української археографії.

У наступному серійному виданні Комісії (усього вдалося опублікувати 35 томів) – “Архиве Юго-Западной России” – документи Литовської метрики публікувалися за спрощеною методикою, хоча якість передачі тексту могла бути різною. Вона залежала від старанності копіїстів і професіоналізму редакторів, що часто з натхненням виправляли помилки копіїстів і в такий спосіб сприяли більш якісному виданню документів. Якихось загальних правил публікації документів у “Архиве...” вироблено не було. Однак план видання “Архива...”, розроблений М.Д. Іванишевим, передбачав відмову від відтворення титлів, заміну слов’янських літер, що вийшли з ужитку, сучасними російськими і відхід від принципу поміщення російських перекладів. Автор плану обґрунтовував ці нововведення призначенням нового видання Комісії не для всієї читаючої публіки, а для учених істориків [29, 78], що здається досить спірним аргументом.

Особливо широко використовувалися документи метрики при підготовці до видання першого і другого томів VII-ої частини “Архива...”, яка здійснювалася В. Антоновичем і М. Владимирським-Будановим [2; 3; 4]. Саме тут були поміщені описи українських замків і люстрації староств. Джерелом останніх була Коронна метрика, але значна кількість її книг зберігалися разом з Литовською метрикою і видавці класифікували її як книги останньої. У випадку з текстами люстрацій маємо рідкіс-

ний випадок, коли їх копії в архіві виготовляв видатний у майбутньому історик – С.А. Бершадський. Це позитивно позначилося на якості публікацій люстрацій. Вона в цілому досить висока.

Також широко представлені документи метрики в томі, присвяченому землеволодінню на Україні в XV–XVIII століттях [7; 36, 84]. Це було далеко не випадковим явищем, тому що такого роду матеріал концентрувався саме в книгах метрики; до того ж редактором тому був М.Ф. Владимирський-Буданов – історик, що надавав велике значення і тонко розбиралося в матеріалах Литовської метрики. Утім він сам із книгами Литовської метрики не працював, а при публікації використовував копії, надіслані з Московського архіву Міністерства юстиції (далі – МАМЮ). Як наслідок, опубліковані ним тексти містять значну кількість помилок, а також сліди не дуже вдалих інтервенцій редактора. Нерідко зустрічаються в публікованих М.Ф. Владимирським-Будановим документах пропуски окремих слів і невірне їхнє прочитання. Цей видавець намагався максимально наблизити тексти документів метрики до сучасної йому російської мови, у зв'язку з чим іноді модернізував окремі слова, спотворюючи їхнє оригінальне звучання.

На окрему увагу заслуговує 5-й том VII-ої частини “Архива...”, що містить, якщо орієнтуватися на його назву (у дійсності тематика тому цим не вичерпується), матеріали з історії української адміністрації XVI–XVII століть [8]. Цей том складається винятково з документів Литовської і Руської (Волинської) метрик. Майже 200 документів з фонду Литовської метрики в МАМЮ стосуються різних соціальних аспектів історії України зазначеного періоду: протистояння бояр і старост, розвитку міст, торгівлі, призначень на адміністративні посади. Опубліковані в цьому томі документи передані з великою точністю, хоча літери, що вийшли з уживання видавець замінив сучасними. Крім того, у деяких документах є пропуски, що привело до перекручування текстів [36, 85–86]. Якість видання визначалася фактом його підготовки М.В. Довнар-Запольським – істориком, який довгий час працював у МАМЮ помічником архіваріуса фонду Литовської метрики. Незважаючи на те, що дана публікація готувалася ним до друку вже в післяархівний період його діяльності, коли, як уже відзначалося в літературі, рівень його публікацій документів метрики знизився [43, 83], усе-таки публікації М.В. Довнар-Запольського були для

свого часу одними з найбільш досконалих. М.П. Ковальсько-му особливо імпонувала ця публікація у зв’язку з поміщенням у ній комплексів документів, що висвітлювали протистояння між королівськими старостами і замковими боярами Овруча і Остра. Спеціальний інтерес великого вченого до цієї тематики проявився у тому, що він разом зі своїм учнем – В.А. Брехуненком опублікував окреме дослідження, де більш повно, ніж у публікації М.В. Довнар-Запольського, представлена боротьба остерських бояр за свої права і привілеї на початку XVII століття. Для досягнення цієї мети з ініціативи й за участі Професора була здійснена масштабна кверенда у книгах Руської метрики.

В інших томах “Архива...” представництво документів Литовської метрики носить фрагментарний характер [1, 1–4, 382–384]. Частково це пояснюється тим, що в період до 1887 р., коли побачили світ перші томи “Архива...”, доступ до книг метрики мав обмежений характер – був потрібно спеціальний дозвіл уряду, одержання якого було досить заморочливою справою. Після 1887 р. ефективність роботи з книгами метрики знижувалася унаслідок відсутності докладного її опису. Крім того, київські археографи, виходячи з тематики публікованих томів, продовжували віддавати перевагу актовим книгам, що зберігалися “під рукою” – у Київському центральному архіві – і в якому цей тематичний матеріал був представлений більш повно [6, 4–13].

У цілому, підводячи підсумок характеристиці виданих документів Литовської метрики в томах “Архива...”, слід зазначити наступне. Співробітники Київської археографічної комісії воліли видавати статистичні матеріали, а також документи нормативного характеру: земельні дарування, призначення на посади і т.п. На цьому етапі діяльності Комісії довелося відмовитися від точної, але довготривалої і затратної методики передачі текстів метрики, характерної для “Памятников...”. Це істотно збільшило продуктивність її працівників, але знизило, іноді значно, науковий рівень публікацій. До загальних недоліків опублікованих у “Архиве...” документів Литовської метрики варто віднести відсутність оригінальних заголовків, не зазначення попередніх публікацій того або іншого документа. Видавці матеріалів метрики часто не відрізняли книг, що продукувалися у великокнязівській канцелярії, від книг королівської канцелярії, хоча цьому є просте пояснення – досліджений фонд Литовської метрики був погано, не говорячи вже про названі канцелярії. Як наслідок, діяльність Комісії на

цьому етапі була достатньо продуктивною щодо впровадження в науковий обіг інформації, що містилася в Литовській метриці, але мало ефективною для процесу становлення й удосконалювання принципів і методики видання її документів. Однак М.П. Ковальський неодноразово звертав увагу на надто критичний підхід сучасних йому джерелознавців і археографів до методики видання цієї серії. На його думку, вона цілком відповідала вимогам часу і тодішньому рівневі розвитку вітчизняної археографії.

Окремі документи з фонду Литовської метрики публікувалися на сторінках “Чтений Исторического общества Нестора-Летописца”. Найбільш значною публікацією з метрик в цьому виданні стали матеріали, що стосувалися становлення землевладіння князів Вишневецьких на Лівобережній Україні наприкінці XVI – першій половині XVII ст., підготовлені до видання Ф.Д. Николайчиком [14]. Усі документи були витягнуті з Руської (Волинської) метрики, що створювалася в королівській канцелярії, але видавець не надав цьому значення, указуючи джерелом публікації Литовську метрику. Позитивним явищем цієї публікації стала поява оригінальних заголовків документів. У цілому ж, слід зазначити, що Ф. Николайчик довільно підходив до деяких, на його думку несуттєвих, особливостей кириличного письма документів, нерідко допускаючи неадекватне прочитання текстів [36, 83–84]. Це дозволяє зробити висновок про трохи більш низький рівень даної публікації в порівнянні з виданнями документів метрики в “Архиве...”. Показово і те, що звернення Ф. Николайчика до матеріалів метрики мало епізодичний характер.

Варто також згадати публікації добірок або окремих документів Литовської метрики в додатках до монографій М.В. Довнар-Запольского, М.Н. Ясинського, М.О. Максимейка й О.С. Грушевського [26; 27; 44; 38; 25]. Усі ці публікації мали тематичний характер, а деякі, як, наприклад, М.О. Максимейка, наводили документи уривчасто. Є можливим стверджувати, що ініціатори цих публікацій не ставили перед собою ціль удосконалити методику видання документів Литовської метрики. Як наслідок, видані ними документи в основному відображували існуючі археографічні принципи і правила. Цей же висновок стосується і ряду публікацій документів метрики, що побачили світ в Києві й інших містах України в другій половині XIX – на початку XX століття [10; 12].

Трохи по іншому розвивалася ситуація з виданням докумен-

тів фонду Литовської метрики в центрі Західній Україні – Львові. Тут виданням матеріалів метрики займалися як українські, так польські археографи. Перші були представлені одним ученим – Михайлом Грушевським. Незважаючи на те, що М. Грушевський був вихованцем В. Антоновича, засвоїв вироблену в Київській археографічній комісії методику видання документів Литовської метрики і навіть встиг в одному з томів “Архива...” опублікувати окремі акти з його фонду [5, 262–266], він зумів трохи удосконалити принципи видання її документів. Докладно не зупиняючи на характеристичні усіх виданих М. Грушевським добірок і окремих документів метрики, що містилися в періодичному виданні Наукового товариства ім. Шевченка – “Записках...” [35], відзначимо підходи історика до їхньої публікації.

Незважаючи на те, що копії для М. Грушевського виготовляли переважно переписувачі, що працювали в МАМЮ, істориком вдалося досягти досить точної відповідності публікованих документів їх оригіналам у книгах метрики. Крім того, знаючи методику роботи М. Грушевського з текстами люстрацій Руського воєводства [37], слід гадати, що історик уточнював за допомогою листів до переписувачів сумнівні варіанти прочитання фрагментів тексту документів. Нововведенням у порівнянні з виданнями Київської археографічної комісії стала реконструкція пропущених частин слів з використанням дужок. Також вперше у виданнях документів метрики в Україні М. Грушевський застосував поділ текстів документів по основних частинах їхніх формулярів. По можливості, остільки історик не міг самостійно робити звірку документів, він намагався навести особливості паперу, на якому містився той або інший текст. М. Грушевський, як правило, вказував оригінальні заголовки документів, хоча є одиничні приклади і протилежного. Усе-таки, залежність історика від старанності копіїстів знайшла своє відображення в публікованих документах. Зокрема, зустрічаються неточності в передачі текстів, в окремих випадках опускалися засвідчені підписи керівників канцелярії і писарів. Публікації метрики М. Грушевського, як і попередні видання документів метрики, за винятком “Памятников...”, поміщали виносні літери в рядок без якої-небудь указівки, модернізували кириличні літери, що на кінець XIX ст. вийшли з обігу. У цілому, слід зазначити, що підходи історика до методики публікації документів метрики відповідали вимогам і уявленням сучасної йому археографії.

Між іншим, варто згадати, що М. Грушевський планував видати том під назвою “Акти Литовської і Руської метрик по історії Київщини, Брацлавщини, Волині і Лівобережної України XV–XVI ст.”, але даний видавничий проект історикові реалізувати не удалося.

Найбільшим виданням, що побачило світ у Львові й містило значну кількість документів Литовської метрики, стала багатотомна публікація архіву князів Сангушків [45]. Із семи томів видання чотири (1, 3, 4, 7) містять документи Литовської метрики. Особливо широко вони представлені в 3 і 4-му томах [33, 149–150]. Видавці томів С. Радзимінський і Б. Горчак дуже ретельно підійшли до видання документів, у т.ч. і з метрики. Щодо кириличних документів, які у виданні склали переважну більшість, вони взяли за основу принципи передачі тексту, подібні прийнятим видавцями “Памятников...”... Особливості правопису документів метрики видавцями зберігалися, титли розкривалися, публікації кириличних текстів забезпечувалися регестами польською мовою, подавалися археографічні легенди. Останні стали більш докладними після виходу друкованого каталогу Славутського архіву [32, 41]. З кожним томом археографічний рівень видання підвищувався, що відзначали сучасні видні археографи [46, 172]. Слід зазначити, що переважна більшість документів Литовської метрики видавалася вперше; укладачі томів проводили кропітку роботу по виявленню записів одного і того ж документа в різних книгах метрики. Видані документи метрики забезпечені коментарями, які в основному стосувалися зазначених у текстах географічних назв. Підвищували науковий рівень видання предметний покажчик і покажчик посад. Недоліком цієї публікації варто вважати те, що С. Радзимінський і Б. Горчак опускали “ъ” у середині слів.

У цілому, дане видання, що включило у свій склад 222 документи Литовської метрики, стало найвищим досягненням археографічних центрів України другої половини XIX – початку XX століття. Свого наукового значення воно не втратило дотепер.

Окремий документ із Руської (Волинської) метрики був виданий відомим польським істориком Олександром Чоловським у львівському виданні Польського геральдичного товариства [47]. Цей документ – привілей 1659 р. запорізькому гетьманові Івану Виговському на містечко Любомль і нові герби – мав польський текст, тому видавався відповідно до вимог польської

археографії з деякою модернізацією написання окремих слів.

Окремо варто зупинитися на питанні, чому в період активної археографічної діяльності на Україні не було почато спроб цілісного видання томів Литовської метрики, що після оголошення І. Лаппом в 1906 р. на засіданні Петербурзької археографічної комісії нового плану її публікацій стало найбільш ефективним способом уведення метрики до наукового обігу. Як здається, головна причина полягала в незначній кількості томів метрики, які б концентрували в собі винятково українські матеріали, а книги Руської (Волинської) метрики, що відповідали цій вимозі, були на початок ХХ в. ще досить слабо вивчені. Додатковою причиною був тематичний характер найбільш солідних видань Київської археографічної комісії, що практично виключало можливість публікації в них цілісних книг Литовської метрики.

Поступове скорочення видання документів XVI–XVII ст., що спостерігалось після бурхливих подій 1917 р., негативно позначилося і на публікаціях документів Литовської метрики. Наприкінці 20 – початку 30-х років ХХ ст., коли археографічна діяльність у радянській Україні була ще досить інтенсивною, з’явилося лише одне видання, що містило документи метрики [19]. Дане видання було фактично перевиданням добірки документів того ж укладача – В. Розова, що побачила світ в 1917 р. у Києві [26]. Всі опубліковані В. Розовим документи метрики були археографічними повторами.

Далі довгі роки історики до публікації документів метрики не зверталися. Обумовлювалося це як падінням дослідницького інтересу до історії українських земель у складі Велико-го князівства Литовського, так і загальним ідейним стержнем нечисленних публікацій джерел, орієнтованих на висвітлення класової боротьби, зв’язків українського і російського народів. Документи метрики, у яких дані аспекти були відбиті незначно, погано вписувалися в структуру таких публікацій. Тому не випадково, що в радянський період до Литовської метрики зверталися не скільки історики, стільки мовознавці, яким при простежуванні джерел і еволюції української мови обійтися без її документів не видавалося можливим.

У 1960-х рр. Інститут мовознавства АН УРСР почав видання серії “Пам’ятки української мови”. Одним з перших був виданий том українських грамот XV століття [11]. Видавець тому – В. Русанівський – помістив у ньому 8 актів з Литовської метрики.

Хоча усі вони є археографічними повторами, їхня публікація в цьому виданні має певне значення, оскільки видавець уточнив їхні тексти з оригіналами, а написання передав з максимальною точністю, зберігаючи і позначаючи всі особливості оригінальних текстів. Видання забезпечені обширними археографічними легендами; зазначені також різночитання списків документів.

Менше представлені документи Литовської метрики в іншому томі цієї ж серії, що містить грамоти XIV століття [24]. Тут знаходимо всього два документи, опубліковані по копіях з Литовської метрики. На відміну, від попереднього видання, укладач цього тому звірки з текстами книг Литовської метрики не зробив, що негативно позначилося на якості публікованих документів. Так само, як і в томі українських грамот XV в., публікації документів метрики забезпечені археографічними легендами.

Окремо слід зазначити, що згадані видання готувалися з врахуванням нових видавничих правил, розроблених укладачами цих томів [41]. Ці правила рекомендували максимально точну передачу тексту, що не викликало і не викликає якихось заперечень. Важко погодитися з нормою цих правил, яка передбачає широке використання різних дужок для заповнення відсутніх у словах літер, а також для позначення розділових знаків. Це сильно обтяжує текст, що особливо примітно стало після видання томів серії, що включили документи XVI–XVII ст. [13; 9]. Проте, ці правила враховують вимоги мовознавців і для їхніх видань цілком прийнятні.

Інтерес істориків до Литовської метрики в Україні відновився наприкінці 70 – 90-х рр. XX століття. Пріоритет в цьому якраз належить М.П. Ковальському. В умовах, коли між Академіями Наук Польської народної республіки та СРСР у 1980 р. був розроблений робочий план, що передбачав відродження видання цілісних книг Литовської метрики, Професор виявився одним з не багатьох вчених на теренах колишнього Радянського Союзу, який реально брав участь в реалізації проекту. Саме завдяки його зусиллям з'явилися в Україні після довгої перерви публікації документів Литовської і Руської (Волинської) метрики [33, 153–154]. Навчально-методичний характер посібників, в яких вони поміщувалися, визначав спрощений підхід щодо публікації документів. Крім цього, регламентований цензурою обсяг посібників не давав можливості Миколі Павловичу подавати у них обширні підбірки документів з метрик. Він, втім, не

втрачав оптимізму – описував перед учнями широкі перспективи едиційної роботи з книгами метрик, вважав, що злам у цьому процесі не за горами. Саме Професорові належала ідея видання цілісних книг метрики, підтримана учасниками республіканської археографічної наради, що відбулася у 1989 році.

Початок масштабної едиційної програми вимагав розробки загальноприйнятних правил видання історичних документів ранньомодерного часу. Такі правила запропонували історики У. Єдлінська і В. Страшко [40]. Вони виявилися в цілому вдалим і прийнятним для видань історичних джерел, у т.ч. і для документів Литовської та Руської метрики. Пізніше побачили світ ще два проекти видання джерел, створених до кінця XVIII ст., авторства В. Страшка і В. Німчука [42; 39]. Критико-дипломатичний метод, розроблений В. Німчуком, був прийнятий як найбільш відповідний для публікації регестів Руської (Волинської) метрики. Їм варто керуватися і при підготовці цілісних книг метрики.

У цілому слід зазначити, що очікування того часу не виправдалися. Створений для видання джерел Інститут археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського Національної Академії Наук України разом з Центральним державним історичним архівом реалізували тільки один проект, що стосувався метрики, – публікацію регестів книг Руської (Волинської) метрики [22]. Не применшуючи заслуг українських дослідників, що працювали над укладенням цього монументального видання, із трудом віриться про можливість його завершення, якби не ентузіазм і зусилля американської дослідниці Патриції Кеннеді-Грімстед. Ряд підготовлених до видання томів Литовської метрики лежать без руху вже багато років. Фактично видання книг метрики стало особистою справою їхніх укладачів. Одиначні приклади вдалого завершення цієї справи стали можливими завдяки щасливому збігові обставин і одержанню фінансових дотацій із закордону, зокрема, том Руської метрики за 1652–1673 рр. та том Литовської метрики з описами українських замків 1545 р. [15]. Правда, продовжують час від часу з'являтися публікації окремих документів метрики [21; 23], що на загальну ситуацію впливає незначним образом.

Ситуація ускладнюється тим, що частина вітчизняних дослідників цього періоду, захопившись постмодерністськими підходами до вивчення історії, стали помилково вважати видану джерельну базу цілком достатньою, щоб розуміти й інтер-

претувати історичні події.

В основних едиційних центрах країни, у першу чергу в Києві, немає ні установ, ні навіть груп дослідників, що працюють над підготовкою книг метрики до друку.

Не можна сказати, що це визначається неактуальністю книг метрики. Окремі книги Литовської, весь комплекс книг Руської (Волинської) метрик містять практично винятково “український” матеріал. Але подібна неуважність до книг метрики в цілому в сучасній Україні закономірна. Обмежені фінансові засоби направляються на видання матеріалів, що демонструють або повинні це робити, за задумом їхніх ініціаторів, еволюцію української державності чи боротьбу за її становлення. Виходячи з цієї тези більш актуальною є публікація документів з історії козацтва чи Гетьманщини. Історія українського права, об’єктом зацікавленості дослідників якого саме і повинні були стати документи метрики, як напрямок історико-юридичної науки в Україні практично відсутній. Це звучить парадоксально з урахуванням найбагатшої традиції історико-юридичних досліджень другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а потім 20–30-х рр. ХХ століття.

У світлі вищесказаного перспективи видання книг метрики в Україні представляються досить сумнівними. Правда, у зазначеному томі регестів Руської метрики, над підготовкою якого трудилися найбільш авторитетні українські археографи, проголошена необхідність повного видання книг цієї метрики, але в дійсності над підготовкою її окремих томів до видання трудяться вкрай незначні археографічні сили – автор цих рядків і Ю.А. Святець із Дніпропетровська. Значних перспектив одержати підтримку для реалізації даної програми не передбачається. Здається, якщо протягом наступних десяти років побачать світло три – чотири вже готових до видання томи, це буде великим успіхом української археографії в цьому напрямку.

В такій ситуації є актуальною відповідь на питання: “Хто підійме знамено після того, як ми втратили прапороносця в особі Професора?”. Багато хто з учнів “стояв на його плечах”, але чи бачив далі? Він був істориком-дослідником всім своїм еством, “від п’ят до маківки”, замінити його неможливо, але докласти максимум зусиль для реалізації Його проектів можна й треба. І це буде найкращим “дякую” за Його щирі поради, настанови, все, що формувало в соратниках (“діадохах”) і послідовниках (“епігонах”) Ремесло Історика.

Джерела і література:

1. Архив Юго-Западной России. – К.: Университетская типография, 1863. – Ч. III. – Т. 1: Акты о казаках (1500–1648) / [предисл., сост. В. Б. Антонович]. – 553 с.
2. Архив Юго-Западной России. – К.: Университетская типография, 1886. – Ч. VII. – Т. 1: Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700) / [предисл. М. Владимирский-Буданов, сост. В. Б. Антонович]. – 744 с.
3. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1890. – Ч. VII. – Т. 2: Акты о заселении Юго-Западной России (1471–1668 гг.) / [предисл., сост. М. Владимирский-Буданов]. – 859 с.
4. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1905. – Ч. VII. – Т. 3: Акты о заселении Южной России XVI–XVIII вв. / [сост. М. Владимирский-Буданов, В. Щербина]. – 1208 с.
5. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1893. – Ч. VIII. – Т. 1: Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. / [предисл., сост. М. Грушевский]. – 502 с.
6. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1909. – Ч. VIII. – Т. 3: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. / [предисл., сост. О. Левицкий]. – 858 с.
7. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1907. – Ч. VIII. – Т. 4: Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв. / [предисл., сост. М. Владимирский-Буданов]. – 772 с.
8. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1907. – Ч. VIII. – Т. 5: Акты об украинской администрации XVI–XVII вв. / [предисл., сост. М.В. Довнар-Запольский]. – 717 с.
9. Волинські грамоти XVI ст. / [упор. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко]. – К.: Наукова думка, 1995. – 248 с.
10. Грамоты Великих князей литовских с 1390 по 1569 год / [сост. В. Антонович, К. Козловський]. – К.: Университетская типография, 1868. – 163 с.
11. Грамоты XIV ст. / [упор. М.М.Пещак]. – К.: Наукова думка, 1974. – 256 с.
12. Довнар-Запольский М.В. Литовские упоминки татарским ордам. Скарбовая книга метрики Литовской 1502–1509 гг. / М.В. Довнар-Запольский. – Симферополь: Типография Спиро, 1898. – 93 с.

13. Книга київського підкоморського суду (1584–1644) / [упор. Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич, Л. З. Гісцова, В. М. Кравченко, В. В. Німчук, Г. С. Сергійчук, В. В. Страшко, Н. М. Яковенко]. – К.: Наукова думка, 1991. – 344 с.

14. Николайчик Ф.Д. Материалы по истории землевладения князей Вишневецких в Левобережной Украине / Ф.Д. Николайчик // Чтения Исторического общества Нестора-Летописца. – К., 1900. – Кн. XIV. – С. 84–192.

15. Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV–XVII ст. – Острог; Варшава; Москва: Print House, 1999. – Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. / [передмова, уклад. П. Кулаковський]. – 608 с.

16. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1898. – Кн. I. – Т. 1, 2. – 622 с.

17. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1898. – Кн. II. – Т. 3. – 618 с.

18. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: Университетская типография, 1846. – Т. 2. – 776 с.

19. Розов В. Українські грамоти. / В. Розов. – К.: З друкарні Української Академії наук, 1928. – Т. 1: XIV і перша половина XV в. – 264 с.

20. Розов В. Южнорусские грамоты / В. Розов. – К., 1917: Типография Российской Академии наук. – Т. 1: XIV і первая половина XV в. – 176 с.

21. Русіна О.В. До питання про земельні володіння Києво-Печерського монастиря на Лівобережжі (за актами XVI–XVII ст.) / О.В. Русіна. // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 300–306.

22. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673 / [передмова П. Кеннеді Грімстед; упоряд.: Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков, Л. Демченко, П. Кеннеді Грімстед, В. Кравченко, В. Страшко, Н. Яковенко]. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – 984 с.

23. Святець Ю. Перша книга записів Руської (Волинської) метрики у складі фонду Литовської метрики / Ю. Святець // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог; Нью-Йорк, 1999: Вид-во Острозької академії. – С. 468–471.

24. Українські грамоти XV ст. / [упор. В. Русанівський]. – К.: Наукова думка, 1965. – 163 с.

25. Грушевський А. С. Пинское Полесье. Исторические очерки XIV–XVI вв. / А.С. Грушевський. – К.: Типография Императорского

университета Св. Владимира, 1903. – Ч. 2. – 385 с.

26. Довнар-Запольский М.В. Государственное хозяйство Велико-го княжества Литовского при Ягеллонах / М.В. Довнар-Запольский. – К.: Типография Университета Св. Владимира, 1901. – Т. 1. – 1207 с.

27. Довнар-Запольский М. В. Очерки по организации западно-русского крестьянства в XVI веке / М.В. Довнар-Запольский. – К.: [б. и.], 1905. – 381 с.

28. Едиційна археографія в Україні у XIX–XX ст.: Плани, проекти, програми видань / [упор. О. Журба, М. Капраль, С. Кіржаєв, Г. Папакін, С. Рильков]. – К.: Археографічна комісія, 1993. – Вип. 1. – 232 с.

29. Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії і діяльності / О.І. Журба. – К.: Наукова думка, 1993. – 187 с.

30. Ковальський М.П., Брехуненко В.А. Соціальна боротьба в місті Остер наприкінці XVI – початку XVII ст. / М.П. Ковальський, В.А. Брехуненко // Питання історії Придніпров’я. Масові та суспільно-політичні рухи: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 1990. – С. 13–23.

31. Ковальський Н.П. Источниковедение и археография истории Украины XVI – первой половины XVII в. / Н.П. Ковальський. – Днепропетровск: ДГУ, 1978. – Ч. 2: Анализ дореволюционных отечественных публикаций источников. – 115 с.

32. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII века / Ковальський Н.П. – Днепропетровск: ДГУ, 1978. – Ч. 3: Характеристика публикаций источников на иностранных языках. – 96 с.

33. Ковальський Н.П., Кулаковский П.М. Издание и изучение документов Литовской метрики на Украине в XIX–XX вв. / Н.П. Ковальський, П.М. Кулаковский // Литовская метрика. Исследования 1988 г. – Vilnius, 1992. – С. 149–150.

34. Кулаковский П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій / П. Кулаковский. – Острог; Львів: Національний університет “Острозька академія”, 2002. – 304 с.

35. Кулаковский П. Михайло Грушевський як дослідник Руської (Волинської) метрики / П. Кулаковский // Український історик. – 1998. – Т. XXXV. – С. 166–171

36. Кулаковский П. Публікації документів Руської або Волинської метрики в середині XIX – на початку XX ст. / П. Кулаковский // Пам’ять століть. – 2001. – № 2. – С. 75–89.

37. Майборода Р.В. Михайло Грушевський і українська “програма” видання люстрацій королівщин XVI–XVIII ст. / Р.В. Майборода // Вісник Київського інституту “Слов’янський університет”. – К., 2000. – Вип. 7: Історія. – С. 100–113.

38. Максимейко Н.А. Сеймы Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г. / Н.А. Максименко. – Харьков: Типография Адольфа Дорре, 1902. – 381 с.

39. Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. Частина I (проект) / В.В. Німчук. – К.: Інститут української археографії АН України, 1995. – 56 с.

40. Передача текстів документів і пам'яток. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради (квітень 1990 р.) / Археографічна комісія АН УРСР. – К.: Інститут історії АН України, 1990. – 108 с.

41. Пешак М.М., Русанівський В.М. Правила видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст. / М.М. Пешак, В.М. Русанівський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 84 с.

42. Страшко В.В. Правила передачі тексту кириличних документів XVI – XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового, науково-популярного типів (проект) / В.В. Страшко. – К.: Інститут української археографії АН України, 1992. – 24 с.

43. Хорошкевич А.Л. К истории издания и изучения Литовской метрики // Acta Baltico-Slavica / А.Л. Хорошкевич. – Warszawa, 1973. – Т. VIII. – С. 69 – 94.

44. Ясинский М.Н. Уставные грамоты Литовско-Русского государства / М.Н. Ясинский. – К.: Типография Университета Св. Владимира, 1889. – 291 с.

45. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie [przez Z.L. Radziwińskiego i B. Gorczaka]. – Lwów, 1887–1910. – Т. I–VII.

46. Atheneum. – 1891. – Т. III. – S. 172.

47. Miesięcznik Heraldyczny. – Lwów, 1909. – Rocznik II. – N 12. – S. 166–168.